

Mír živí révu a víno v něm mívá čas
se dosti uležet. Znáš zlo, jímž nemůže
válka zem postihnout? Zem hyne v porážkách,
troskách a útlaku,

útekem ve vřavě poddaní prchají
z města i ze hradů. A připoj konečně
i její výsledek, slepý a vrtkavý.

I když máš královskou

sílu a také moc, máš strach i naději
jak slabší nepřítel. Správně děl Martián:¹⁸⁾
Nevolme nikdy boj, když můžem bezpečně
žít v míru blaženém.

Přeložil Eduard Petru

18) Martián Markianos, císař východořímské říše (450–457)

Jan Češka (zemř. 1551)

ŘEČI A NAUČENÍ HLUBOKÝCH MUDRCŮ

Pořadatel *Řečí a naučení hlubokých mudrců*, sestavených kolem roku 1500, se odvolává na řecké a římské autory – Demokrita, Sokrata, Marka Tullia Cicerona aj. –, ale jeho skutečným pramenem byl dialog Franceska Petrarky *De remediis utriusque fortunae* (*O léčivých prostředcích proti štěstí a neštěstí*, asi z let 1356–66), obsahující celou encyklopedii antické moudrosti. Z dílka, připisovaného kalíšnickému knězi Janu Čěskovi, otiskujeme několik charakteristických kapitol: o štěstí, moudrosti, svobodě, pravém přátelství, majetku, péči o obecné blaho.

O ŠTĚSTÍ

Tato řeč jest Demokrita mudrce, spanilého pohana.

Viece máme na péči mieti štěstie nežli neštěstie, ač chceme ctnostně živi býti. A toho duvod mám ne z písem ani z pověstí slov, ale z zkušenie a věku nynějšího příkladuov. A pak najvyšší nesnadnosti duvod říedkost, nebo mnozí nalezeni sú, kteří ochotně trpěli chudobu, škodu, vyobcovanie, vězenie, křivdu i smrt a horšie smrti dlúhé a těžké nemoci, ale ještě žádného sem neviděl a velmi o říedkých četl, kteří by bohatstvie a cti veliké a moci uměli trpěti. Neb k komuž se počne štěstie ochotně mieti a jemu lahoditi, muž jest zajisté, a tvrdší nežli adamant, kohož neobměkčí; a nadto zmužilejší, podá-liť ruky štěstie, aby uměl neb mohl pokorným rozumem lahody jeho krotiti. A najzmužilejší jest pak ten, kterýž ve všem štěstí položený obrání se lakomství.

Viděl sem několik svého věku ctnostných mužův, kteříž všec-ka protivenstvie silně snášeli. A jakž k malému povýšení přišli, mdlým bojem poraženi jsú a všicku sílu jich, kteréž žádné hruozy přelomiti nemohly, samo zbožie¹⁾ zemdlilo jest. A spieše daleko

1) zbožie majetek

lidé dobrý život ztratie skrže zbožie než skrže trápenie. Najdeť se někto, ježto se proti všem hříechuom smie zastaviti. Ale kto by od zbožie ruku nebo úmysl odtrhnúti chtěl jemu poddaného, neviem, našel-li by se kto toho věka.

O M O U D R O S T I

Tuto řeč píše František Petrarcha.

264
KNIHA
TEXTŮ
I

Nedomnievaj se žádný, jakžkoli učený, jakžkoli prošlý, jakžkoli výmluvný, by pak vše troje uměl chytrosti, aby byl múdry. Nebo múdrot nenie taková věc, aby v krátkém času dosažena býti mohla skrže jakéžkoli vysoké učenie jako jiná řemeslná umění: k dojití múdrosti celého života potřebie jest. Blahoslavený a šťastný jest, ktož na stará kolena muož múdrosti nabýti a pravých smyslův. Pakli se za múdrého máš, obrať oči zpátkem a rozpo-meň se, kolikrát jsi v svém životě poblúdil, kolikrát tebe zdánie tvé oklamalo, co jsi hanebného, co jsi mrzkého páchal. Tehdy pohledě na to i na múdrot, jestliže smieš říeci sebe múdrým, ale tuším, že nebudeš smieti. Jiné jest múdre mluvití, jiné múdre živu býti, jiné řečenu býti, jiné múdrým býti.

Židé múdrého Šalomúna svého vyhlašují, kterýžto jak múdry jest byl, zástupové žen a nevěstek ukazují. A mnohem více rozličným bohuom od něho činěná poklona jeho múdrot vysvědčuje. Římané také měli sú v svém národu dva múdrá člověky: Lelia²⁾ a Katona.³⁾ Řekové, když v své slávě byli, sedm múdrých jmenovali jsú. Tu potom od mladších nehodni zdáli se býti toho titule, ale jiní je zastávali, že ne oni sami toho jména sobě vzali čest, ale od bludu lidu obecnioho že jim ten titul přišel. Jediný toliko, kterýž zdáním svým za múdrého sebe vyhlašoval, všech najbláznovější Epikurus.⁴⁾ Jeden také múdry Sokrates⁵⁾ vyhlášen byl od boha Apollo, snad proto, aby muže toho blízkého od múdrosti falešný buoh falešným svědectvím k bláznovství zalíbenie svého popudil. Tyto věci o starých mudrcích pověděl sem.

2) Lelia Gaius Laelius mladší, řím. řečník a filozof (2. století př. Kr.); jeho literární podobu vytvořil Cicero v dialogu Laelius o přátelství – 3) Katona Marcus Porcius Cato starší (234–149 př. Kr.), řím. politik proslulý přísnými mravními zásadami – 4) Epikurus Epikuros (341–270 př. Kr.), svým učením chtěl zbavit člověka strachu z bohů a tím i bolesti – 5) Sokrates athénský filozof (asi 469–399 př. Kr.)

Šťastnější náš věk, kterýž ne jednoho, ani dva, ani sedm mužuov múdrých má, ale v každém městě více múdrých počítají nežli hovad v stádě, takeže již to velmi říedké ve všech předešlých věcech múdrosti jméno za našeho věku zobecnělo jest. Již kto umie tři slova výmluvně pověděti, za múdrého jmien jest. Ó nemúdry náš věku, tak velebnú a velmi vysokú ctnost na vrtkém a blekotném jazyku zakládáš! Poptaj se na lidi prvních věkuov, kteříž jsú kdy od múdrých za múdré jmieni byli, žeť jest málokdy výmluvnost spolčila se s múdrosti, aniž podnes muož. Neb výmluvnost mnoho slov potřebuje, múdrot na mále dosti má. Také výmluvnost se zlostí muož se smiesiti, múdrot od dobroty nikam nemuož. Žádného múdrým býti neříekaj, leč napřed dobrotú života se ujistíš. Výmluvná řeč někdy, a častěji, tak daleko bývá od múdrosti jako múdrot od opatrnosti. Než opatrnost a výmluvnost sestře vlastní jsú, z jedné mateře, chytrosti, narozené.

O S V O B O D Ě

Tato řeč od Sokratesa vzata.

Proč se chlubiš, že jsi v svobodě narozen? Ne ten, který rodí se, ale ten, který umierá, svobodný jest. Mnoho muož nad narozením štěstie, nad mrtvými nic. Štěstie dobývá hrazených měst, porazí voděné houfy, mocná královstvie převrací. Nedobytý zámek hrob: ktož se na ten zámek šťastně uteče, tu bezpečen sebu jest, nebojí se dobytí ani hladem vyleženie. By se svět divně točil, ten hrob nemuož se obořiti; všecky věci mocná ruka béře a dobývá, sám hrob jie se nebojí. Chtěj štěstie neb nechtěj, každému musí toho zámku přieti.

Protož, ó nesmrtedlní lidé, a vy zvláště na vysocích zámciích a na tvrzích skalách, kteří blíž nebe sedáte, připravujte sobě ten hrad, v němž dlúho bydleti máte. Poněvadž pro krátká léta sobě k bydlení vysoké zdvíháte slúpy, kámen s kamenem stvrzujete, ustavte sobě ten pokojík, v němž, s tohoto světa vyndúce, odpocívati máte. A s něho potom mezi svaté a nepoškrvněné duchy vyvedeni býti máte. Protož žádný se neprav býti svobodným, dokudž přes práh na ten zámek nevkrečíš! Mohloť by tě štěstie tak zamútiti, že by ne z svobody, ale z okov do hrobu vkročiti musil. Přiházeloť se to veliké svobody lidem, že z nesvobody osudův svých dlúhy musili platiti.

265
JAN
ČESKA

O PRAVÉM PŘÁTELSTVÍ

Tato řeč z Marka Tulia vzata jest.

Nic ředšieho pod nebem nenie než pravé přátelství. A za to mám, že ta říedkost pravému přátelství drahost a vážnost učinila. Neb ty věci musí drahé býti, kterýmž obecnost váhy neodjala. Jakož dva kovy rozdielna jsú, kteříž na barvě podobenství nesou zlata, totiž měd a mosaz, a těm obecnost lacinost dala, tak mnoho jest přátelství mezi lidmi, ale nedokonalého, kteréž k malému větru štěstie pohybuje se a trhá. Pravé a věrné přátelství pádu nezná, nikdy se nehýbe, nikdy se nemění, pevné a utvrzené jest. A to nikdy nemuož býti než mezi dobrými lidmi. Zlí ač se někdy zdáli přátelé býti, jedno slovo protivné s přátelství je srazí. Proč? Neb jak sú lehce v ně a bez vážnosti vstúpili, tak z lehké příčiny z něho vypadají. Neříekaj tomu „příteli“, komu tolik nesmíš věřiti jako sám sobě. Nebo to jest pravý přítel, s kýmž by směl o všecky své věci tak svobodně a odkryté mluvit jako sám s sebou, a on zase též. Již jest tu nedokonalé přátelství, čeho by příteli svěřiti se nesměl. Ale že někteří z múdrých lidí ptají se na to, odkud by pravé přátelství pocházelo, někteří pravie, že z milosti,⁶⁾ a někteří, že z zkušenie⁷⁾ – lépe poslední než první. Neb milost věc lehká jest a utiekavá, a což z nie puojde, též nestálé a vrtlavé jest. Ale zkušenie, to má v sobě vážnost, dokonalost a rozum. Kohož sobě pravým zkušením za přitele vezmeš, tenť muože trvalivý býti. Dokudž nezkusíš, nepočítaj za přitele: muožeš tě milovati, ale přitelem nebýti.

Mnohoť milost muož, ale mnohem více pravé a věrné přátelství. Nic mu nesnadného nenie, nic těžkého. Utěšená zajisté věc takového přitele mieti, jehož by přítomností tak mohl vesel býti jako sám svú. Dobře pověděno jest, že přítel jest druhý já a přátelství jedna duše ve dvú tělech přebývající. A protože, poněvadž v pravém přátelství jest jednota mysli i úmyslov, nesnadno se rozdělí, žádným neštěstím neumenšuje se a až do hrobu nepohnuté trvá.

Než přátelství obecné, to s štěstím zniká a s neštěstím zaniká. Neveleb se mnohými přátely, ale měj shověnie. Obrátí-liť se štěstie zpátkem, toť ukáže, mnoho-lis přátel měl. Žádná věc

nesoudí lépe o přátelích než neštěstie. Vidali sme některé lidi u velikém štěstí položené, že v zástupiech a v houfiech přátely počítali. Též tudiež, když jich málo štěstie poopustilo, ledva samé druhé poznali sme.

Nevěrné přátelství, kteréž lidé k sobě mají pro nějaký užitek, aniž muož stálé býti. Neb dosáhne-li užitku, pro kterýž tobě přitelem byl, a jiného od tebe nečeká, přátelství zmařeno jest.

Dobrovolná věc má býti přátelství a samo sobě za odplatu. Ktož tobě a tvé osobě jest přitelem, budeť vždycky, by pak nic neměl. Pakliť jest kto přitelem pro zbožie,⁸⁾ jestliže ho zbudeš, hned nebude. Nebo čemu jest on přitelem byl, to si ztratil a přátelství jeho s ním odešlo. A protože čím více bohatší a vzácnější jsi, tím méně muožeš věděti o pravých přátelích. Neb pro tak veliké množství falešných přátel, by kto i pravý byl, nemuožeš poznati, lečť jeho někdy neštěstie aneb protivenství ukáže. Ktoť tehďaz takový zuostane, jakový prvě byl, toť pravý přítel jest.

Ještě nětco výše chci o věrném a pravém přátelství pověděti. By někdy přihodilo se, aby přítel tvooj v některakú věc přišel a jí se dopustil, ježto by neslušná byla, nemá se tvé přátelství změnití proti němu, než jeho o tom litovati, a muožeš-li, i pomoci radú neb nákladem.⁹⁾ Nebo ktož pro cizí pád přátelství opustí, ten tomu podobný jest, který v štěstí přitelem jest, v neštěstí nepřítel. Najvýše pak přítel má vznešen býti a strpěn, by pak nětco proti osobě tvé učinil z nechtěnie neb z nerozumu. Kto sobě tuto řeč, kterúž hned poviem, v úmysl vezme, nikdy se nad nepřitelem nerozpačí aneb nad kterýmžkoli jiným; a toto jest: Učiní-liť ktokoli jakú věc proti tobě, pomysli sobě na to, ten, ktož to učinil, přítel-li jest, čili nepřítel. Jest-liť přítel a máš ho za pravého přitele, učinil jest nerad, nevěda, by to proti tobě býti mělo aneb tebe uraziti. Pakliť jest nepřítel, účinku jeho nic se nediv, nebť jest učinil to, co učiniti měl. Však nepřítel na to mi jest, ať by to činil, což by cti a statku škodilo. Ale přítel učiní-liť co, hledíť to opravití vši snažností; než nepřítel, by pak co dobřého náhodú učinil, hledíť to zkaziti, a učiní-liť co zlého, hledíť to vším obyčejem ještě v horší uvěsti. Toto pak najhoršie nepřátelství jest, které pod pláštěm přátelství chodí – zjevného se uvarovati muožeš, tajného nikoli.

6) z milosti z lásky – 7) z zkušenie ze zkušenosti

8) zbožie majetek – 9) nákladem výdajem

Voheň zlata zkušuje a zlato človeka. Nenie dostatečnejšieho duvodu, jaký človek jest, než když chudý jsa, zbožie nabude. Toť ukáže zřetelně, ne jaký nyní jsi, ale jaký jsi dávno měl býti, kdyby zbožie měl byl. Mnozí sú dobří, neb zlí býti nemohú, by pak chtěli. A někteří dobří, mohúce zlí býti, nechtie. Rozuměj o dobrotě světské, jež milostivost říkáme, a zlosti nemilostivost. Neb nenie ctnost toho nečiniti, čehož činiti nemuožeš, ale to pravá ctnost jest, zdržeti se od činění toho, co by mohl svobodně učiniti a neučiníš. Vidali sme některé v služebnosti položené, kteří sú vysoko mluvievali o milostivosti, štěrnosti i o vochtosti. Ty a též tudiez potom, když sú k zboží přišli, znali sme je býti velmi nemilostivé tyrany a skúpé příliš a neobyčejně pyšné, ježto nikdy v zboží zrodili takoví nebývali. Co to činí? Poptajme se na přirození,¹⁰⁾ onoť nám takto povie, že všeliká věc, kteráž zužuje, snáze snesena bývá než ta, kteráž rozšiřuje. Ale že chudoba to v sobě má, že človeka vnitř i zevnitř zužuje; zlato opak, když se do chudého měšce vběře, nemuož-li se tajiti, hned se vydierá, hned se rozšiřuje, mnohokrát se více chce ukázati, než jest.

Nalézali sme veliké bohatce, kteří jsú své jmění rádi tajiti chtěli, aby za chudé jmieni byli. Ale chudí vnově zbohatlí, žádný toho do sebe mieti nemuož, aby nabylého zboží uměl aneb chtěl tajiti, než uzříš, anoť z něho učini zboží hrdého, nezbedného, lidem těžkého. Protož někdy Sokrates říkával: „Jsem chud na zlato, ale pravím v pravdě, by ze mne hned bohové bohatého učiniti chtěli a na mů viera toho podali, nesměl bych bohatství přijeti, abych tiem přijetím vši ctnosti a dobroty nepozbyl, neb znám se člověkem býti a nic výše. A poněvadž žádného nevieme z chudoby do panství vešlého, aby se netyranil, s strachem jest na to vstúpiti a státi, kdež všickni napořád padají a první dobroty pozbyvají.“

Příkladové mnozí nás tomu učie, neb mnoho jich bylo, kteříž z bohatství do chudoby přicházeli. A proto měli-li jsú jakú ctnost do sebe v bohatství jsúce, ta jim zuostala a ještě více jim

dobrotu přibývalo, než jsú složili břemeno ctnostem odporné. Ale chudý obohatěl-li jest, nikdy se žádný nepolepšil, než vždy pohoršil. Nebo praví Demokritus, že nezbedné zvíře jsú peníze, nesnadno sebu vlastní dadí, vždy chtějí samy panovati. Nebo ten právě¹¹⁾ panuje, kto bez peněz umie panovati; kto neumie, již ne on panuje, ale penízi. Přibývá-li jemu peněz, přibývá mu panství, ubývá-li peněz, ubývá i panství. Protož Demokritus sa po svých předcích velmi bohatý člověk, přišed k moudrosti, všecko své zboží vedl na peníze. A takto k svým mudrcům společným mluvil: „Rozprodal sem všecky své věci, nechť toho břemene na sobě nésti, i chci pokusiti lidí některých, kteří umějí trpěti chudobu, budú-li uměti trpěti peníze.“ I rozdal nětco peněz učedníkům moudrosti. A oni vzevše peníze, ihned v rozkoši se dali, opovrhše moudrost. I řekl Demokritus: „Vidíte, že nesnadné jest penězi uměti vládnúti. Protož já boje se, aby oni nade mnú nepočali panovati, chci se ujistiti.“ A hned zjednav sobě pomocníky, vzav všecky peníze, šel s nimi k moři a vrhl je všecky do moře řka: „Odejďte ode mne, zlé žádosti! Nechť já vás raději potopím, nežli bych sám od vás potopen byl!“ Vidíš tohoto mudrce, kterak za velmi nesnadnú věc měl umění zbožím vládnúti, že nežli by jím zle a neuměle vládl, raději je v hlubokost mořskou uvrhl. Neb tomu každý jako zkušené věci věř, že daleko nesnáze zboží ostříhá se, nežli hledá neb dobývá, a s větší pečlivostí. Spieše najdeš toho, kto umie zboží dobývati než dobytého ostřehati.

O PÉČI O OBECNÉ DOBRO

Tato řeč z Marka Tulia vzata jest a z jednoho kronikáře.

V životě i po smrti hodni chvály sú, kteříž co užitečného k obecnému dobrému přivodí. Neb žádná obec, žádné království, žádný řád nebyl by, kdyby předkové naši toliko svých věcí hleděli a obecné dobré opúštějiece. Jistě počátek všech řáduov jest obecného dobrého jednání. A žádní více nemají milování býti než ti, ktož o to stojí, aby zřízení obce trvati mohlo. Ale bývalo vždycky i nyní jest nevděčné zpomínání obecného jednání, a to od těch, kteříž jsú vlastních věcí milovníci. Než ktož sú sobě vážili věčnost, ti vždycky více milovali obecné dobré,

10) na přirození na přirozenou povahu

11) právě vskutku

potom tepruv vlastnie, které spieše pominú nežli obecné. A také věci vlastnie jednoho aneb několika sú, ale obecníe všech. A ohlédněme se na všechny minulé kroniky: vždycky najdeme velebnú chválu těch, kteříž obecné dobré pósito, a těch věčnú i po smrti hanbu, kteříž lakomstvím uposedáni jsúce, své věci obecným předkládali. Nehaním svých věcí tbáti, než tomu se protivím, pro své věci obecné opúštěti. Nebo jistě, když se obecnému dobrému zle děje, tvé vlastnie věci na zmatcích jsú. Když obec úsilé trpí, kterak ty svými věcmi bezpečen jsi, ježto cokoli máš, v obci máš a nemuožeš svým jměním od obce se oddělití? Každý ten podezřelého lakomství jest, kto své škody chtě se uvarovati, dopúštěti ji na obec. [...]

OBDOBÍ VRCHOLNÉHO HUMANISMU